

Om Castiglione

Kaj Bernh. Genell 2020

© K.B. Genell 2020.

Okänd renässansdam. Målad av Pollaiolo.

I.

Om Baldassare Castiglione och den italienska renässansen med särskild hänsyn till densammes "HOVMANNEN", - "IL LIBRO DEL CORTEGIANO" från 1513.

Ur Peter Burkes *Renässansen* (1987)...:

"Enligt Burckhardt "befann sig det mänskliga medvetandet/ .. /under medeltiden i ett tillstånd av dröm eller halvslummer under en kollektiv slöja ... Människan var medveten om sig själv endast som medlem av en ras, av ett folk, av en grupp, av en familj eller ett samfund – alltså endast som någon form av allmän kategori." Renässansens Italien var det ställe " där denna slöja först skingrades ... människan blev en andlig individ och uppfattade sig själv som en sådan." (I; del2.)" (**Burke**, s.7.) jfr. Burckhardts rubriker i dennes klassiska bok på de 6 avsnitten: 1.) Staten som konstverk. 2.) Individualitetens utveckling.3.) Antikens återuppväckande. 4.) Upptäckandet av världen och människan. – se här t.ex. Burckhardt, s.202." I

den fria själsdiktningens rike blir vi införda av 1300-talets stora dik tare.”o.s.v. - Om **Dantes** *Vita nuouva*: ”Själ och ande tar här ett plötsligt och väldigt steg mot medvetande om sitt eget mest förborgad e liv.” ib. s.205.- 5.) Sällskapsliv och fester. 6.) seder och religion.). Här invänder många fler än Burke, t.ex. den svenske historikern **Michael Nordberg** i sin mer prosaiska skrift ”*Renässansmänniskan*”, (1993).

I denne M.N.s fall vore en rakare titel: *Det fanns aldrig någon renässansmänniska*, - men det, det är å andra sidan en platthet: Det har sedan länge *upphört* att vara kontroversiellt, medan frågan om historien t.ex. fortfarande är högst öppen..... Michael Nordberg slår alltså inte bara in öppna dörrar, utan också gamla öppna dörrar:

”Individualism, stark personlighetskänsla, verklighetssinne, kritiskt sinne, frigjodhet från auktoriteter, frånvaro av religiös känsla, hejdlös egoism – luftiga generaliseringar av denna typ har kommit att bli allmängods i synen på renässansen, och har upprepatsotaliga gånger.

Oändligt många författare har laborerat med abstraktionen ”Renässansmänniskan” – en intellektuell konstruktion som aldrig har existerat i sinnevärlden, lika lite som någon *homo oeconomicus./.../*”(s.16.))

..... vi ser ju detta, med fastställandet av en individ som den första moderna människan,(vad är ”modern” alls, som absurt, då det, att skriva ner vad man tänker, inte utgör ngt kriterium på att man är först med någonting alls, *annat än att skriva ner det* – och om den moderna människans födelse skulle vara beroende av *nedskrivning* av tankar, (jfr, här dock en del av **Jaques Derridas** filosofi, där denne söker driva en tes om skriftens primat, försteg, framför talet.....) så blir denna implicita tävlan löjlig.

Men : det hela är ett faktum. Vi har denna syn att möta i litteraturen, som ofta är sådan, att den – inavelsvis - hänvisar till sig själv. Enligt litteraturen är *den moderna människan* en skrivande varelse ! Det är tydligen den nödvändiga, men icke tillräckliga förutsättningen. Den s.k. *post-moderna människan* faller förmodligen under en motsatt definition.....

(På detta går jag inte vidare in.).

Men man har *velat* (!) förknippa ett visst monologiserande och en viss introspektion med en typ av människa med vilken man känner närhet och gemenskap och gärna vill ha ett slags släktskap med, - så är i alla fall det faktiska läget. En kontinuitet har sökts. En tradition.

Vi har i västerlandet *det utsagdas* tradition. Här impliceras inget och spelas inga tysta zen-spel. Det är den traditionen jag *redovisar*, ty det är den enda jag har någon alls kunskap om. (Jag akn inte utesluta att det finns en underliggande (s.a.s. då dold)minoritets- tradition av det outtalade, men den är jag – uttalat -icke människa att söka upp, - icke i detta manus i alla fall.) Jfr.**Thomas Waley** uppf. om ”**Kafka** och taoismen” i olika böcker, **Hj.Sundéns** utmärkta *Zen*,(1970), **Bernh.Karlgrens** böcker, samt **Suzukis** nyandliga ”Zen önskar höja sig över logiken.” **D.T.Suzuki**, An introduction to Zen Buddhism, med förord av, föga förvånande, ...**C.G.Jung**. - (jfr. alla de ”wise-cracks” man kan finna i *R.H. Blyths* auktoritära, farliga *Games Zen Masters Play* (1976), starkt påminnande om delar av **Bernes** klassiska *Games people play*, men mer intellektualistisk -, där den

anglosaxiska motsvarigheten och definitiva skrattppegeln är litt.prof, **Stephen Potters** *Livsmannaskap* och dess uppföljare. – Beträffande västerländska tysta spel finns naturligtvis den absurdistiska moderna litteraturen, **Beckett** o. andra. Jfr. här **Bert O.States**, *The Shape of Paradox* (1978), en vacker utläggning ang. **Samuel Beckett** och en utveckling av den augustinska paradoxen :”Förtvivla icke, den ene rövaren blev räddad. Var inte säker; den andre blev fördömd.”-”. Sentensen har en underbar form. Det är formen som betyder något.”, kommenterar **S.Beckett**.

Kontexten till den berömda – men nuförtiden helt visst allt mindre lästa - dialogromanen *Hovmannen* – som poetiskt nära nog beskriver sin egen tillblivelse, - är dels den ständiga, giriga fiendskap som existerade mellan småstaterna i det trånga och splittrade mellersta och norra Italien, dels den intima, gemytliga, skämtsamma, adliga samvaron vid ett furstehov, där materiellt överflöd trängdes med hjärtats obotliga ensamhet. Politiskt var man på

Stöveln som enskilda individer endast ense om att man allihop var katoliker som lydde under den tillfällige påven samt medborgare som slövade under den tillfällige fursten. I övrigt försökte de som hade makt och vapen oavbrutet falla varandra i ryggen och röva slott och landmären ifrån varann och några tillbragte hela sin tid med att intrigera fram en ny PAPA i Vatikanstaten.

Italien befann sig under åren kring 1500, när Castiglione levde, i ett feodalt stadium, där man inte ens hade ett gemensamt språk. Den egendomliga strukturen i detta myller av småstater, där maktförhållandena för varje år i flera hundra år såg olika ut, hela tiden, med det absurda behovet av att underställa sig en sträng härskare, som bara var enväldig i ett område med några tiotals mils omkrets, kom att fostra en stor kår diplomater, som alla hade fostrats med klassisk bildning och som ofta med hjälp av just denna sökte komma till rätta med de krigiska förhållandena, med pestens härjningar, med de ständiga bytena på påvestolen och med den balans mellan de ledande släkterna, som nästan alltid stod på tur att regleras genom något nytt penninginbringande, pittoreskt och genialiskt barnäktenskapskontrakt. Under Baldassare Castigliones levnad var Italien ett enda stort roffarkrig. Allianser slöts och bröts

och om furstar och krigsherrar inte kidnappades, stupade eller blev mördade, så skrev de bunden vers eller citerade Platon.

Balanspolitiken är – som någon påpekat - en gammal idé i Italien, där man länge betraktade triangeln: Florens-Venedig-Milano med den blicken och den tron, att det bästa vore om de balanserade varandra, dessa tre fria stater. Så tänkte man då Cosimo de Medici hamnat i ekonomiska o. politiska svårigheter och Milanos hertig, Sforza, - Castigliones lärare – avsåg anfälla Venedig. De tre staterna skulle enligt denna uppfattning balansera varandra. Uppfattningen delades aldrig av medicéerna. Kanske inte ens Machiavelli var klar över vad balanspolitiken skulle innebära. Ändå betyder givetvis balanspolitiken – där bland sentida utövare Ibn Saud kan synas vara mästaren – kanske mer hos M. än maximen ”ändamålen helgar medlen”. Att själve FURSTEN betyder mycket hos Machiavelli är inte så konstigt, då ju alla stater i den värld, som omgav M., styrdes av en sådan, och eftersom ”furstens idé” är universell i tid och rum. Så är kardinal-*dygden* hos Machiavelli – ty denne är ju ändå någon slags moralist – det att VARA furste. Att vara innebar här både att förvärva fursteskapet och att behålla det. Medan hos Castiglione är dygden främst något som står i förhållande till fursten.

Fursten är den som finns där, som furste. J. Dennistoun:..... "To those at all conversant with Italian history, it may be superfluous to add that, while some of these petty sovereigns "Did fret and strut their hour upon the stage, And then were heard no more,"

others, more able or more fortunate, founded dynasties to which, as promoters of commerce, literature, and the fine-11- arts, modern civilisation is largely indebted, and from whom are descended several reigning families of Europe."

Dygden hos Castiglione gäller även furstens undersåte - här hovmannen - själv. Hovmannen har en plikt gentemot fursten och samtidigt en plikt gentemot sig själv. Och i någon utsträckning GUD. Nu kan man av vare sig M.s och C.s skrifter inte dra helt bombsäkra slutsatser. I Machiavellis fall är dessa skrifter skrivna dels i apologetiskt syfte, - det vet vi - dels i Machiavellis syfte att få återinträde till Florens' signoria; i Castigliones är det osäkert hur det står till med skenarbeten i idyllen, med uppriktigheten kring dygdeexemplen och med det politiska innehållet, särskilt som boken har en oerhört lång och komplicerad tillkomst-historia. Likaväl som Flauberts *Madame Bovary* förändrades under alla de år F. arbetade på

den, så kom alla de händelser som så djupt påverkade Castiglione de tjugo åren mellan 1508, då boken påbörjades, och 1528, då den fullbordades, knappast att gå omärkligt förbi i manuset. Beträffande Machiavelli så har man undrat om karln verkligen är allvarlig i sin radikala förespråkan av individualismen. Castigliones verk, *Hovmannen*, är ju ett litterärt verk i så mycket högre grad än Machiavellis magnum opus. I det LITTERÄRAS VÄSEN ligger mångtydligheten i öppen dager. Ur *Hovmannen* kan man vaska fram både det poetiska och det krassa, både musik och idé. Böcker med en sådan lång tillkomsttid som *Libro del Cortegiano* bör man under alla omständigheter se upp med. I dessa kan det av de mest häpnadsväckande anledningar smyga sig in ett och annat efter hand, som inte alls från början var påtänkt.

Klassklyftorna i de samhällen som fyllde den nordliga delen av den så bekanta Italienska halvön med dessa många småstater, varav de i den norra hälften var de mest strukturerade och rikaste, var dåförtiden enorma. De flesta människor i de italienska stadsstaterna kunde varken läsa eller skriva, och vissa hade nu varken hem eller mat. Pest och krig fyllde periodvis vardagen och den kyrkliga sektorn var en

sinister krypta full av korrupktion, dubbelspel, frosseri och grymhet.

Den forna handelsmetropolen Venedig hade just nu mist sin makt. I Florens började en industri etablera sig, manufakturen. Och ett bankväsen växte sig - i spåren av denna industri - så starkt på halvön, och kom att växa mer, så att det finansierade många krig i Mellaneuropa framgent. Man skapade ett system för bankväxlar, giltiga långt utöver halvön. Till sammans med huset Fugger i Augsburg, som hjälpte Karl V med finanserna kom bankerna att bli mycket mäktiga. Vidare var den katolska kyrkans makt okränk, och ingen ting var mindre närvarande för sinnena än att denna makt skulle försvinna. Vad man likaså kan se som balanserande kontext är den egenartade andliga kultur - vilken dels var en lärd kultur, dels en underhållningskultur - som växt fram i de övre skikten av samhället vid de små hoven i denna del av Europa. Man kan se dem som kulturella öar i en Våldets och Skenhelighetens vildmark, där man just börjat intressera sig för språk, för grekisk kultur och för dikt och för delikat filosofiska spörsmål. Man var vid de olika hoven, där man ofta var inbördes släkt med varann, inne i en period av intensivt översättande av den grekiska kulturen, och man undrade över vad man skulle göra med sin

”bildning”. Man lärde sig latin och grekiska, och det var inte ovanligt att man likaså tog överkursen: hebreiska. Samtidigt som man hade kontakt med både Frankrike – där ju Baldassares egen far stridit och blivit sårad i ett ben, så att han knappt nånsin kunde gå ordentligt - och Spanien.

De två betydande italienska renässanshov som Castiglione själv hade mest kontakt med, i ett tidigt skede, var de i Mantua och Urbino, förutom det påvliga hovet i kyrkostaten. De världsliga härskarna tävlade ofta om den utmärkt kloke och sympatiska diplomaten Castiglione tjänster. Det visade sig efter hand att det var ännu fler som behövde hans hjälp, med kontakter, råd och omdöme, såsom de många talangfulla konstnärerna som arbetade i Rom, Florens och Urbino samt diverse versskrivare och pjäsförfattare. Så var Castiglione en slags konstagent, korrekturläsare och spökskrivare och verkade för att promovera konstnärer som han uppskattade som bl.a. Rafael, med vilken han njöt en stor vänskap.

De främsta ätterna vid de italienska furstehusen under det italienska renässansskedet och under Baldassare Castigliones levnad -1478-1529 - var i Ferrara d'Este, i Florens Medici, i Mantua i Södra Lombardiet Gonzagas, i

Urbino Montefeltro/Medici, i Milano Visconti och Sforza, i Neapel spanska Aragon, i Parma Farnese och i Verona huset Scalieri. I Venedig, handelsstaden som deklinerade efter Konstantinopels fall 1453, rådde dogeväldet. Detta innebar en vald signoria bestående av 10 män styrde. Man hade emellertid ibland ett råd bestående av hela 70. Och man kommer här att tänka på den demokratiska ordning som rådde i de gamla grekiska stadsstaterna, där t.ex. anarkisten och skämtaren Sokrates för en tid tillhörde rådet i Aten, som sedan dömde honom själv till att tömma giftbägaren. Venedig – som bland andra fostrade den skarpe satirikern Are­tino - kallades under denna tid ofta "tystnadens republik". Genua – Christoffer Columbi födelsestad/stat - var den enda andra italienska staten som var strikt republik. Genua hade varit en betydande kolonialmakt intill den dag då Konstantinopel erövrades av turkarna. Genua, som ständigt stördes av inbördes strider om makten, hade – som stark sjöstat - kolonier vid Svarta Havet, i Anatolien, i Nordafrika i Egeiska Havet och i Amerika och hade en stark flotta. En av de betydande släkterna i Genua var Grimaldi. Men man slogs alltså ständigt, och lät än den ena, än den andra utländska makten intervensera. Icke sällan Frankrike, som under Napoleon senare besatt staden. Neapel,

Napoli, var spanskt-ägt. Ännu hade således ej maffian kopplat sitt grepp där.

Césare Borgia, som var hertig av Romagna, vilket ligger strax norr om Urbino, sökte underkuva halva Italien. Han innehade ett kort slag det lilla Urbino men misslyckades att hålla det. Han åtföljdes ibland av den bildade och skarpsinnige och bildade florentinaren Niccoló Machiavelli, som under resor studerade denne legendar, denna vilje- och ödesmänniska, med daglig intensivitet. Och han antecknade vart politiskt drag denne gjorde. Här kan man jämföra med "Fursten", *Il Principe*, som Machiavelli utgav 1513, där huvudpersonen är en människa som i mycket är modellerad just efter just C. Borgia.. Soldaterna i dessa riken var legoknektar, som slogs för den som betalade bäst och det rådde en ren rövarmentalitet i området. Slaget vid Campaldino, 1289, som vanns av florentinarna, var det sista fältslag där några borgare deltog från Florens' sida; - därefter utförde legotrupper allt krigshantverk för dessa.

Den som kunde inta ett rike gjorde det! Någon *causa belli*, d.v.s. "skäl för krig", brydde man sig sällan om at skaffa. Samma sak skedde i Norden vid denna tid, där dock begreppet "legosoldat" var mer sällsynt vid denna tid. Det handlar om 14-1500-tal, tiden för t.ex. Stock-

holms blodbad. Folkrätten var icke direkt på frammarsch då. Det var därför också ganska lätt för Machiavelli att inta en helt empirisk attityd i skrivandet av *Il Principe*, ty vad nytta att skriva om normer när inga fanns? Han säger, att han skriver om vad han ser och har sett, vad som, de facto, leder till makt. Eftersom alla människor har normer och en slags föreställning om att rätt är något som i någon grad är skilt från makt, så var Machiavellis skrift högst provocerande för människorna i Florens, Rom och Venedig kring 1500, och skulle förbli intill dags dato.

Este var också en gammal adelsätt, och ett av Italiens mest ryktbara furstehus, som härstammande från Este, en stad i provinsen Padua, i doge-republiken Venedig. Hercule d'Este hade i sitt hov i Ferrara berömda och lärda man som Boiardo, o. ägde ett stort, beryktat bibliotek. Det var mode med stora furstebibliotek. Liksom bildning alltså var på modet. Självaste Ariosto, författaren till *Den rasande Roland*, - som apostroferas i *Hovmannen* - i detta följde den trend, som var populär bland folket, när han tog upp just det temat från den karolinska sagan - hade ju också bott i Padua.

Den kanske mäktigaste av alla dessa ätter och kanske mest framgångsrika bland alla Italiens

kapitalister, en ny samhällsklass, var Medicis. Huset Medici, som härskade i Florens, varade i många hundra år. Det startade med en Giovanni di Medici - d. 1429 -, energisk "self-made man", fortfor med Cosimo den gamle - d. 1458 - som skapade principen om att "aldrig arbeta emot folkets vilja", och som ofta agerade så, att när han sökte nå sitt mål, sökte alltid ge sken av att allt hade satts igång av nån annan. Detta är ju själva principen för det sociala geniet. Skaparen av den enormt starka ställningen som den släkt fick får tillskrivas dels Cosimo den gamle - far till den kortlivade Piero - och senare, Il Magnifico, Lorenzo di M., - d. 1492 - son till Piero, L. som gått till populärhistorien som konstmecenat och som Michelangelos vän, men var en flerfaldigt begåvad personlighet. L. de Medici och florentinarna skapade inte bara förmögenhet och en trygg stad, de skapade också italienska språket, genom att utlysa poesi-tävlingar. Det italienska språket av idag är samma språk idag som det som talades av Lorenzo di Medici i Florens på 1500-talet. Stavingen är också den nära nog identisk med den under renässansen. Så förhåller det sig inte med många europeiska språk. Medicéerna lyckades med bedriften att sätta två av sina familjemedlemmar som påvar i Rom: Klemens VII, Giulio di Medici - d.1521, sonson till Piero, och Leo X - Giovanni di Medici - d.1534- som

lär ha fällt de beryktade orden: "När vi nu ha fått påvedömet, så skall vi väl också njuta av det!". Giovanni var son till Lorenzo il Magnifico. Egendomligt nog var just dessa två män - de två påvarna - bland de mer vankelmodiga av det begåvade medicéiska släktet.

Påvarna förde vid denna tid ofta ett liv i lyx o överflöd. Det berättas om hur man nattetid hystade sina urdruckna silverbägare i Tibern - floden som går genom Rom, dock bara för att dan efter låta tjänare fiska upp dem med en liten trål. Man får se sig länge om i världen efter florentinarnas likar i konsten att hålla maktblock i balans och att spela med deras förskjutningar.

Lorenzo di M. - *il Magnifico* - grundade den första moderna akademien, - efter "Platons mönster" - den akademi som kom att bli normbildande för moderna akademier i västvärlden därefter, men vad var orsaken? Politisk givetvis. Han startade också en annan akademi som ville verka för ett återförenande av den väst- och östromerska kyrkan. I denna ordens sal finnes symboliska bilder skildrande öst och väst. Lorenzo, en monoman ekonom var själv en fin poet på det toskanska språket, - vi har kvar många dikter av honom än idag. Han skrev kärleksdikter till sin älskarinna Lucretia

Donati - och allmänt romaniska dikter med hyllningar till ungdomen. Lorenzo blev tidigt bortgift, som barn, av sin far Piero - med Clarissa, en kvinna av huset Orsini. Lorenzo hade flera älskarinnor, men efterlämnade icke ett enda oäktenskapligt barn, något mycket ovanligt i hans omgivning. Med Clarissa fick han däremot flera.

Lorenzo samlade gärna filosofer och andra lärda omkring sig. Så befann man sig ofta i något av hans vackra lanthus intellektuella och målare som Ficino, Alberti och Pico della Mirandola samlade tillsammans med Lorenzo, och man diskuterade Aristoteles, Platon, Plotinos och dennes nyuttolkare, som den från Grekland till Florens inflyttade Plethons, (nu i stort bortglömd) och dennes läror. Detta tycks ha funnits ett djupt antikintresse hos Lorenzo di Medici. Lorenzo betraktades som en mycket vänlig man, och som bildad och känslig för det estetiska. Lorenzo sägs likaså av somliga ha skapat karnevalen, den nattliga, då man med i full galopp stadda hästar, folk iklädda masker och gator och gränder upplysta av tusentals facklor gör stan farlig efter bröllopet. Många dogo förr i tiden rent av under dessa fester. De slutade gärna - för de överlevande - ungefär vid 4-tiden på morgonen, eller varade flera dar. Förmodligen är detta inte ens sant. Att Lo-

renzo skapade dem. De är troligen äldre. Karnevalens rötter är i alla dimensioner djupa, och den har en omfattande struktur, och skulle för sig erfordra en hel serie redogörelser, för att man riktigt skulle begripa eller underlåta att begripa dess väsen.

Karnevalen brukade så avslutas med / efterföljas av ... en fasta. Vi ser i karnevalen en dialektik mellan liv och död, och i den upprepas den dialektik, som råder i världen, men i skämtets och festens form.

Lorenzo kom att som ekonom trassla till ekonomin i Florens, som han inte skilde på stadens pengar och sina egna, på ett sätt som fick gamle Cosimo att rotera i sin sarkofag, och fick därför, enligt vad man allmänt berättar, vid sin dödsbädd höra hårda ord från den själasörjare han sänt efter. Den bistre i detta sammanhang var munken, fanatikern och profeten Savonarola, som hållande sakramenten i sina händer, uppmanande Lorenzo att släppa Florens fritt ur släkten Medicis grepp. Lorenzo vägrade, och dog så utan absolution. (1492). Sonen Pietro - den olycksalige kallad - slösade sen bort Florens inom två år, bl.a. genom att kräva att bli envåldshärskare över staden, och medicéerna kom aldrig mer i en så stark och levande maktställning igen i denna stad. Och eg. icke nån

annan stans heller. Om man inte räknar Katarina de Medici, f.1519, sondotter till ”den olycksalige” som gifte sig med Henrik II av Frankrike, och blev en stark och mycket duglig regent där. När medicéerna så småningom vid mitten av århundradet kom åter till Florens var det som tillsatta hertigar.

Vad kan man säga om Florens arkitektur - förutom dess skönhet - Brunneleschis o. Giorgio Vasaris otroliga skapelser inbegripna -, vi tänker på Palazzo Vecchio Oh, Skönhet - annat än att den är sublim och sällan skådad i sin like? En arkitektonisk eleganthet är till exempel Ponte Vecchio i Florens med den av Vasari beställda loggian och korridoren, som direkt förbinder Palazzo Vecchio med Palazzo Pitti. Pitti var den släkt som förlorade mot medicéerna i kampen om makten i Florens o. Toscana:

”...den tid har icke varit ringa, som jag använt på att från första början bygga upp regeringens loggia och den jättebyggnad som vänder sig mot floden Arno. Jag har aldrig fått bygga något svårare och farligare än detta, emedan byggnaden har sin grund i floden och nästan i luften. Men bortsett från andra skäl så var den nödvändig, för att på det sätt som den är utförd, anordna den långa korridoren, som löper över

floden och förbinder det hertigliga palatset med Palazzo Pitti och dess trädgård. Denna gång fullbordades efter mitt utkast och min ritning på fem månader, ehuru man kunde föreställa sig, att detta arbete skulle taga minst fem år.”

(Giorgio Vasari, beskrivande sig själv i - den samtida - Berömda renässanskonstnärers liv II,s. 385.)

Det intresse som Lorenzo di M. o andra stödde beträffande den klassiska litteraturen och konsten och arkitektur som Vasaris var till dels ett intresse hos dem själva.

Man kan säga att många av de italienska renässansaristokraterna inklusive både Castiglione och Machiavelli hyste ett dubbelbottnat intresse för den antika grekiska bildningen. Detta genomskådades senare inte alls av J. Burckhardt - mannen som formade det länge rådande renässansbegreppet - o. andra forskare, som tycks tro att det rör sig om ett rent ”kunskapsintresse”. De behandlade den grekiska kulturen och delvis den gamla romerska som en form av underhållning, och anekdoter om gamla historiska gestalter fyllde ett behov som motsvarar vår tids intresse för t.ex. filmstjärnor o dyl.. Den antika litteraturen var på ett sätt deras Hollywood. Man t.ex. både beundrade -

och skrattade åt - Alexander den store. P ett likande sätt som de gamla grekerna själva skrat-
tat åt sina gudar. Så byggde den "humanistiska" renässansen på något av en dimridå, ett skenintresse. -Renässansen var en återfödelse, men som sådan imitativ och ofta ytlig, detta lyser igenom just i sin dubbla gestalt hos greve Baldassare Castiglione och kanske, mer direkt, även hos den mycket beläste N. Machiavelli - med Cicero och Petrarca på nattduksbordet. Man blev medveten om att man höll på att förstöra resterna av det gamla Rom, att man använde uråldriga kolonner till vanligt gips, och började först långsamt få upp ögonen för att de gamla originalbyggnaderna var värda att bevara. Denna klarsyn kan ju icke frångas dem.

Sådana lärdomsgiganter som t.ex. Leon Battista Alberti - främst arkitekt och oegennyttig stoisk konversator jfr. dennes *Della Famiglia*, i viss mån en förelöpare till *Hovmannen...*- kom ju aldrig att spela någon större roll i historien annat än just som män, som trivdes med att leva ett liv präglat av "virtú", och den renässans, som representeras av sådana som Alberti, och alla dåtidens översättare och alla boksamlare och bibliofiler (många vore de) fanns inte spridd såsom en äkta kunskapstörst ute vid de separata hoven, men blev mest en del av ett mode, en elegans. Nå, sant, Alberti hade kanske

en viss betydelse inom arkitektur och måleri genom sitt författarskap i dessa ämnen bl.a. en om perspektiv. Då - om man sökte dem, som var genuint intresserade av bildning och kunskap i egentlig mening - fick man leta upp enskilda män, udda troglodyter i deras hem, människor som Leonardo och Galilei, som ledde en utveckling, som vid det nygrundade universitetet i Padua - med den i och för sig otroliga anatomiska teatern - som hade ganska svårt att komma igång. Man sökte grekisk bildning - och arabisk - och samlade på sig vad man kunde av böcker på främst Grekiska och Hebreiska, men också en del arabiska rullar, för inflyttade - ibland importerade - greker att tyda. Lärdom var ofta tillbakablickande. Bildningen var just "bildning" i ytlig bemärkelse. Man tog till sig antiken mest i anekdotform. De av så många hyllade "humanisterna" var alltså i mångt och mycket imitatörer. Man låtsade att man återigen var antika romare. Något som hånades av den kloke och grundlärde Pico della Mirandola. (Som faktiskt själv så småningom blev präst.) Somliga under renässansen önskade återuppliva det gamla romerska riket. Typiskt var Leon Battista Albertis sätt att se på läsning. Det var något man ägnade sig åt i ungdomen. Då "skaffade man sig" bildningen. Efter fyllda trettio öppnade inte Alberti en enda bok. Bildning var något som FANNS.

Leonardos gränslösa upptäckariver var faktiskt något otidsenligt. Renässansen var låst vid antiken, främst vid Aristoteles, , och styrkan bakom den låsningen var enorm. Det var ju Påven, tillsatt av den med mest pengar, ofta en Medici, med Kyrkan understödd av Augustini och Aquini filosofier, och Averoës, som var konservativa intill det makabra, i sin ensidiga makthunger, som hämmade utveckling av vad vi senare skulle kalla ”upplysning”. I detta påminner renässansen om dagens kapitalism, som förhåller sig till världens miljö som renässansen behandlade sina undersåtar. Kyrkan har alltid varit maktmässigt smart. Bertrand Russell inser inte i sin Västerlandets filosofihistoria att valet av Aristoteles framför Platon som filosofiskt fundament för den katolska kyrkan var ett klart maktval. - Att släppa in den diffuse Platon , som ideolog, vore farligt. Ty för sofisteri, en organisatorisk filosofi, passar Aristoteles mycket bättre. Den skenbart så klare och tydliga A.. Denne har av många felaktigt blivit betraktad som empiriker. Om man stängde ute Platon, så kunde man därmed också stänga ute anarkisten Sokrates.

Den stora dikten var för den italienska renässansen aldrig den italienska, men alltid den antika. En diktare som Dante nämns inte av Castiglione annat än i förbigående - då visserli-

gen högaktningsfullt, - men finurligt nog utan att skriva ut hans namn. Alighieri uppfattades allmänt som rå, och var alldeles för långt före sin tid.

II.

Humanisten, diplomaten och författaren Greve Baldassare av Castiglione, föddes den 6 dec. 1478 i Casatico, i familjegodset i Montovano invid staden Mantua. Hans far var krigaren greve Cristoforo Castiglione - d.1499 - och hans mor den högättade Luigia Gonzaga, som var släkt med markisinnan av Mantua. Markisatet Mantua ligger i västra Italien på slätten nedanför Gardasjön. Själva staden, ligger omfluten av vatten på en ö i floden Mincio, som mynnar ut i den större Po. Mincio grenar sig i flera armar i det träskartade området, bildande en sjö i tre delar kring staden: Lago superiore, Lago di Mezzo o. Lago inferiore. I söder och öster skyddas Mantua av de låglänta markerna och genom väldiga slussar vid Fort Pietole, genom vilkas manövrering man förr kunde sätta dessa marker under vatten vid anfall. "Ton" Seraglio skyddades av åtta fort. Mantua var på Castigliones tid en "vapenplats" tillhörande den gamla fästningsfyrcanten: Mantua-Verona-

Pechiera-Legnago. Centrum i Mantua var Castello di corte, familjen Gonzagas borg. Nära låg Liceo, med ett bibliotek med 1.200 handskrifter.

Castigliones mor, Luigia, var nära väninna med Isabella d'Este, (1474-1535) – en av de begåvade döttrarna till Barbara Gonzaga och Ercole di Ferrara. I. d'E. var g.m. Federico Gonzagas I.s son, markisen Francesco II Gonzaga. Isabella d'Este gifte sig blott 16-årig med Francesco 1490, med vilken hon levde till sin död. Isabella d'Este behärskade flytande latin och grekiska och kunde redan som barn hela Vergilii's *Bucolica* utantill. Isabella d'Este hade vid sidan av andra porträtt på adelsmän och kyrkans män även ett porträtt av Luther på väggen! Detta faktum illustrerar något hur vidsynt och internationell hon var. Isabellas dotter hette Leonora Gonzaga och var g.m. en hertig av Urbino. Leonardo da Vinci, som var utbildad i en liten målarskola på en smågata i Florens, besökte Mantua o. målade hennes porträtt, vilket hon önskade skulle skickas till den - då och nu icke helt okända - spanska drottningen Isabella.

Släkten Gonzaga – som härskade i Castigliones födelsestad - är nu sällsynt invecklad att begripa sig på, då den har så många grenar: den

hertigligen i gamla Mantua, den grevliga i Novellara, den hertigligen i Sabbioneta, den furstliga i Bozzolo, den markgrevliga i Luzzara, den hertigligen i Guastalla, den i själva Castiglione samt den hertigligen grenen Gonzaga-Nevers. Endast den mantuanska grenen har idag nu levande ättlingar. Denna uppgrening var ganska typisk för den italienska adeln vid denna tid. Man gifte in sig i varandras släkter av geopolitiska skäl. Äktenskapen var, bland furstar och uppkomlingar, helt politiska.

Den unge Baldassare - som ansågs som ung mycket begåvad - fick en gedigen uppfostran till såväl lärd, världslig, katolik, ryttare, fäktare och krigare. Den krigiska utbildningen fick C. främst i Milano vid hovet hos den mäktige Ludovico Sforza. Baldassare deltog sedan under markisen av Mantua i slaget vid Garigliano (1503) men var efter Sforzas död anställd som diplomat hos de besuttna Montefeltros/Gonzagas i Urbino.

Hertigen Guidobaldo Montefeltro di Urbino sände iväg C. till Henrik VII i London 1506 som svarsvisit och tack för att denne förlänat hertigen strumpebandsorden, till förtret för många andra småfurstar, bl.a. hertigen av Mantua, .. Gonzaga. B. Castiglione var en stor del av sitt liv på resor. (Han höll sig dock alltid väl

underrättad via brev och via samtal i efterhand om läget i Urbino.). Det var en furstlig diplomats o. en nunties liv. Henrik var en av de furstar som var beundrade av Machiavelli. Med dyrbara gåvor, jaktfalkar, hästar och en litet verk av Rafael, föreställande St. Georg nu i Eremitaget i St. Petersburg, inköpt av Katarina II, den stora. Henrik gav Castiglione en länk med silverkulor i gengäld. 1507, när den begåvade o. djarve o koleriske Julius (Giulio) den II , Michelangos trätobroder, till Machiavellis stora förskräckelse erövrade Bologna till kyrkostatens, och senare kom till Urbino ställdes det till med fest. Under karnevalen som följde, fick, sägs det, Castiglione uppslaget till sin bok. Urbino - med sitt vackra slott - kallades denna vinter för "munterhetens härbärke", "albergo della alegria". Efter ett misslyckat fälttåg mot Ravenna förlorade dock påvestaten Bologna, o. Castiglione, som då varit härförare, fick Julius den II:s hela vrede över sig, när Castiglione, nästan naken, återvänt till Urbino, där den gamle hertigen Federigo - som C. högaktat - då just dött. Den unge Franscesco Rovere var kung. Julius II var ändå så småningom tacksam mot Castiglione för dennes hjälp i striderna om Bologna och gav honom 1509 slottet Nuvillaria, 2 mil från Pessaro, där C. dock knappast vistades särskilt mycket, som hade en fin utsikt över havet. Nästa påve, Leo X, gav honom senare,

1513, hela grevskapet, med investitur. Castiglione skickades sedan av Guidobaldo Montefetros efterträdare, adoptivsonen Francesco Maria della Rovere med på fälttåget mot fransmännen. Detta krig förlorades. Castiglione vistades sedan ett slag åter i Rom medan Lorenzo di Medici 1516 helt övertog Urbino. Baldassare hade ju tidigare stött Francesco Rovere och det var nu en olycka. Leo X fråntog honom också nu hans grevskap. Han föll i onåd och blev arbetslös. Men C. fann på råd. Han gifte sig Han letade länge – delvis med hjälp av sin mor i Mantua - men beslöt sig till slut delvis p.g.a. ständiga penningbekymmer att välja den rikaste. 1516 gifte sig Baldassare med Maria Ippolita Torelli. Ett lysande bröllop gick av stapeln med turneringar och allt i Mantua, från vilken stad Ippolita härstammade. Castiglione hade så länge tvekat, - han planerade länge ett äktenskap som kunde föra honom längre upp i adelshierakin. Rik blev han nu aldrig med högadliga mått mätt. Baldassare och Ippolita fick fyra barn. Tre flickor och en pojke. Sonen, Camillo sonen, blev militär, men förvaltade också omtryckningarna av *Hovmannen*. Om flickorna är inte mycket känt. Castiglione flyttar norrut till Mantua - efter att ha bett sin härskarinna (leading lady i Hovmannen), änkan Elisabetta, om lov, hon som också nu flytt från Urbino till Mantua och sin kära, älskliga

och av alla omtyckta väninna Isabella. Mantuas greve Federico Gonzaga anställer C. och sänder nu istället C. till Leo X för att förmå påven att ge honom, F. Gonzaga, befälet (bli *Capitan*) över den påvliga armen, en viktig del av påvemakten, vilket C. senare lyckades med. Under detta besök umgicks C. flitigt med Rafael Santi och gav denne råd - som berörts ovan - betr. idéinnehåll i fresker o. tavlor. Rafael - som härstammade just från Urbino - hade ingen boklig utbildning alls. Rafael Santi målade två porträtt av Castiglione. Det mest berömda finnes i Louvren. Det har kopierats både av Rubens och Rembrandt. C. var 37 år när det målades. Detta porträtt fanns hemma på väggen hos C.s hustru Maria Ippolita när C. var ute på sina uppdrag som diplomat. Hon resonerade enligt släktmyten dagligen med porträttet. Minst av allt ser B.C. på porträttet ut som den elegante "renässansmannen". Vilket ju är komiskt i sig. En tankfull mjuk, småledden, något klumpig person är vad man ser. Maria Ippolita lät barnen göra detsamma: alltså prata med porträttet. Detta skriver hon om i brev till Baldassare. Det kan här nämnas, att det faktum, att dessa renässansens målare och skulptörer var så flitiga, troligast berodde på, att de betalades så uselt, men de fick i alla fall alla dessa beställningar. Den store Tizian målade ett annat porträtt av C.. Den hängivna Ippolita dog 1520 i barnsäng.

Så dog samma år också vännen Rafael, 37 år gammal. C. skrev en avskedssonett. C. blev nu allt ensamman. Baldassare umgicks med den lärde o. ständigt kvinnojugande nyplatonisten Bembo, med Michelangelo o. Rafael. När Rafael dött var "Rom icke längre Rom" för Castiglione. Så stor var deras vänskap. Man kan i historien om Castiglione skönja en viss ambivalens mellan att enbart å ena sidan följa karriären och sköta sin diplomatitjänst och se om sina vänner. Påven hade nu införlivat Florens med kyrkostaten.

C. kunde medföra till den aldrig rådvilla, aldrig passiva markisinnan Isabella d'Este ritningarna till ett palats med stor trädgård utförda av ingen mindre än självaste Michelangelo.

C. befann sig i Rom när kriget mellan kejsaren och spanjorerna å ena sidan, och fransmännen å den andra, tog sin början. Leo X och kapitalet stod på kejsarens sida. Lorenzo de Medici hade dött 1519. Samma år som Karl V blev tysk-romersk kejsare. När en stor medicé dog blev det alltid kris. Samma sak hände vid Cosimo di Medicis död. 1520 dog Leo X, Lorenzo di Medicis son, troligen förgiftad. Efterträdare blev Adrian VI.

Castiglione stannade i Rom. Han uppgift var att sända Gonzaga i Mantua rapporter om den nye påven. Pesten bröt ut två år i rad, och C. pendlade därför mellan Rom och Mantua. Adrian brydde sig heller inte speciellt om politik. Han avled 1523. Ny påve efter en extremt lång konklav blev då medicéern Klemens VII. Nu, 1524, övergick Baldassare slutligen från tjänst hos Gonzaga till påvlig tjänst hos Klemens VII. Denna påvliga diplomatiska tjänst skulle Baldassare behålla livet ut.

Karl V bodde helst i Spanien, och talade helst spanska, som han ju var född där. Det var han, som sa, att han "talade tyska bara med sina hästar". Karl V, själv, *ipsissimus*, hade "fått" sitt väldiga rike Österrike av sin farfar Maximilian I, Nederländerna av dennes hustru Joanna och efter Maria av grevskapet Burgund (mellan Nederländerna och Frankrike), Kastilien med spanska Amerika efter Isabella, och Aragonien med Neapel efter Ferdinand. Neapel-Spanien hade varit en personalunion. Och morerna hade, enligt legenden, 1492 körts ut då Granada återerövrats. Ett märkesår i Spaniens historia. Som vi numera vet hade morerna, araberna, assimilerats, och satt i själva verket kvar i många områden i Spanien som härskare. Spanien har i arabernas fördrivande att göra med en nationallögn. Det var ju också det året, 1492,

som - med Lichtenbergs ord.: "Indianerna upptäckte Columbus.", och då Lichtenberg således avslöjade ännu en lögn. Karl skulle sedermera abdikera till förmån för sina söner, Filip och Ferdinand, som ju fick dela på riket, sedan han själv misslyckats med att skapa ett "världsherravälde", vilket många såg som ett hot. Och så tillbringade denne vise man, efter sina strider mot upproriska massor i Europa och en enveten munk, sina sista två år i ett avlägset spanskt kloster. Icke många "storpolitiker" har valt en sådan "vacker" sorti. Karls sätt att behandla M. Luther (d.v.s.: "lille munk, lille munk!") väcker också respekt. Något av Karls klokhet, vidsynthet och viljekraft lyser nog igenom i *el gran* Tizians välkända porträtt.

Så hade C.. som påvligt sändebud hos Karl V kommit på god fot med denne, han hade lätt för att bli omtyckt, och följde honom på alla hans resor och bosatte sig i Spanien. Från Toledo skrev han brev till väninnan Isabella d'Este 1526, som sedan länge hade den buttre målaren Mantegna i Mantua för att smycka slottet med fresker vilka nu tyvärr är försvunna, när Karl fick bud om den viktiga segern vid Pavia. C. dyrkade Karl V. Castiglione bad nu Klemens VII sluta fred med kejsaren. I ett brev till Klemens beskriver han också detta, och att "Utan förbund med kejsaren finns ingen möj-

lighet till fred inom kristenheten eller ett härnadståg mot de otrogna.” (1525). Med ”de otrogna” menades turkar och andra bekännare av Islam, som man bekämpat alltsedan *Charlemagne*, Karl den store, Karl I, (743-814), som en gång av påven i Rom fått kejsarkronan satt på sitt huvud.

Rom blev sedan – till bl.a. Castigliones stora sorg - 1525 plundrat av Karl Vs folk i en hel vecka och 40000 människor blev mördade.

Kardinaler satta bundna bakfram på åsnor och drevs fram på de av krigshandlingar upprivna och trasiga gatorna. Det liknade väl i någon mån det netop samtida Stockholms blodbad, där den danske kungen Kristian, under överinseende av självaste Paracelsus, greve Hohenheim, på ”äkta renässansmanér” tog för sig. Karl V var den som gjorde Castiglione till biskop i Ávila- Theresa och Juan de la Cruz´ stad - alls icke påven. Så mer sant är väl att han uppbar inkomsterna från stiftet, men aldrig var aktiv biskop där. På den tiden kunde man utnämna till biskopar den man önskade - d.ä. fick pengar av. Mången arvrik 19-åring gick då omkring i påvlig biskopsmössa i Italien. En av Lorenzo de Medicis söner, Giovanni, blev kardinal vid 17 års ålder 1492. Senare alltså: Leo X.

Castiglione dog endast femtioårig av pesten i Spanien i Toledo, 1528, - samma år som Karl V hjälpte den handlingskraftige Andrea Doria att ta makten över Genua (som innehade Korsika ända till slutet av 1700-talet) - i staden som förevigats så dramatiskt av den spanske målare man länge trott led av synfel, El Greco. (Greken, han var inte född på den iberiska halvön ...). Toledos himmel flammar i dunkelt gult. Tre år hade gått efter Roms förstörelse. I Rom anklagade man även Castiglione för detta. Ifrån Spanien skrev Castiglione ett försvarsbrev till påven Klemens. C. bedyrade att han ingenting vetat om planerana på anfallet.

Karl V.s ord över den döde greven var: "Yo vos digo que hoy es muerto uno de los mejores caballeros del mundo." "Jag säger er att idag har dött en av de bästa männen i världen."

Kanske valde han, liksom senare den fine italienske kompositören Domenico Scarlatti, Georg Fr. Händels vän, - son till Alessandro, vilken underhöll svenska Kristina i Rom, att hålla sig undan hämndgiriga personer i detta avlägsna land invid Herkules stoder. Personer som trodde att C. var inblandad i anfallet hade kanske inte tvekat att sticka en kniv i ryggen på honom. Många säger att renässansen tog slut 1523 i och med Roms plundring; och sant är

åtminstone att B. Castigliones karriär i realiteten var över just då.

Castigliones valspråk var väl valt. "Aldrig vilse.". Han syns än idag skäligen hemmastadd överallt. Han ansåg sig tidigt vara lika mycket spanjor som italienare. Baldassare Castiglione är begravd i Mantua, hans födelsestad. Den alltid skrivhungrige kardinal Pietro Bembo skrev gravskriften. Vad där står kan göra det samma, tycker jag.

År 1528 – då bland annat de båda kvinnliga huvudpersonerna i boken, Emilia Pia och Elisabetta Gonzaga redan dött (båda 1526) - utkom – äntligen - hans bok *Hovmannen, IL LIBRO DEL CORTEGIANO*, skriven 1508-16, samtidigt i Venedig, Urbino och i Rom. Den var efterlängtdad av många, och hade ett stort rykte om sig innan den ens tryckts. Kopior och delar av boken hade cirkulerat främst hos C.s vänner vid hoven i Italien.

III.

Hovmannen är en bok om sällskapskonsten och dess filosofi och om en hållning till överheten och till livet. Och mannens hållning till kvinnan. Man kan också se den som en tidsbeskrivning av den besuttna klassen, som bilden

av överklassens renässansmänniska i vardagen, medan man då naturligtvis i stora delar lämnar hän, totalt, den stora majoriteten av den dåtida befolkningen, som inte hade något av det sällskapsliv, som det beskrivs av bördsaristokraten Castiglione. Boken är en guide bland de aktuella sederna, en diskussionsmanual, och ett porträtt av ett helt hov. Om kanske ett lite speciellt hov, då där bildning och kultur syntes stå ovanligt högt.

Boken undersöker samtidigt samtalets och dialogens väsen. Den är en resa i Baldassare Castigliones själ. Den är en kärleksförklaring till Guidobaldo Montefeltro och dennes hustru. Och till det vackra Urbino, invid det klarblå Adriatiska havet. Detta är dock inte allt. Boken var skenbart inte skriven enbart för aristokratin, men även för den uppåtstigande medelklassen. Boken handlar visserligen om Herre-slavförhållandet, senare så ypperligt analyserat av den store Hegel. Men: varför har boken blivit en så stor klassiker, om den inte handlar något ännu bredare, större, mer tidlöst eller mer mångtydigt, - eller är en metaroman? Om den alls är en roman! Somliga kommentatorer – av vilka jag generellt endast ämnar nämna ett fåtal vid namn - kallar den en TRAKTAT. Vi måste här tänka på att romanen, som vi känner den, inte anses existera innan Cervantes' *Don*

Quixote, och det är ju ett verk som såg dagens ljus först hundra år senare, mellan 1605 och 1615, och var ungefärligt samtida med Shakespeare, vilken i sin tur nog anses som den som i den allra mest eminenta grad gav upphov till den moderna människans självinsikt. Det sägs för övrigt att Shakespeare skulle ha läst *Hovmannen*, och att man kan spåra direkta influenser från Castiglione i en viss pjäs.

Vad den mantuanske greven hade att luta sig mot i psykologisk fenomenologi i åren just efter 1500 var – förutom sina egna handfasta upplevelser under ett kringflackande och händelserikt ungdomsliv - i själva verket mest de gamla grekerna, om man bortser från Boccaccio, Tasso och Petrarca, vilket man faktiskt gärna gjorde i Castigliones kretsar.

Tolkningarna och bedömningarna av denna roman - som under århundraden var en BESTSELLER - är flerfaldiga. Och Conte Baldesar Castiglione själv, som ju arbetade på boken i många de långa år och då bosatt på minst två orter, hade länge tillfälle att umgås med otaliga reaktioner på sitt verk, och hade, genom sin rikliga bildning och sitt fina estetiska sinne, möjlighet att utforma denna bok, *Hovmannen*, vilken inte alls var den enda bok han skrev, om den än var den mest elaborerade, så att den just

skulle kunna tolkas på ett otal sätt, samt att han själv skulle kunna balansera innehållet på exakt det, sätt och under alla de förväntningar, som kom denna multitud att bli extra fruktbar. Så är det då inte möjligt att denne man, som var expert på dold diplomati, lade in en så subtil innebörd i sitt verk, att den skulle kunna undgå läsarens blick i århundraden? Vad är ett bättre ställe att smyga in en hemlig innebörd i än just uti en diskussionsguide och en sedeskildring?

Vad som var mening, syfte och lycka hos Castiglione, det kan man undra, men kanske var alltihop författandet av denna gåtfulla bok. Här var han mästaren och han var den allra bäst lämpade. Många såg *Hovmannen* som en eskapistisk roman. Många älskade, och älskar, att läsa den som Castigliones ljuva minne av Urbino. Många letar fortfarande, dag och natt, efter det hemliga budskapet i en tjock dialog mellan en samling överklass-*taugenichts* på ett slott, en dialog som föreges vara under fyra samtalsaftnar på slottet i Urbino.

”På sluttningarna från – av Italien ligger - som alla vet - den lilla staden Urbino. Fast mitt bland berg, och mindre angenäma sådana än på många andra platser, har den ändå gynnats av himlen med bördig jord och rik gröda, så att, förutom den för hälsan gynnsamma luften,

finns ett rikt överflöd av allting som behövs för mänskligt liv. Men bland de största välsignelser som kan märkas där är den största den, att staden sedan länge har styrts av de bästa av furstar; trots att under virrvarret under de Italienska inbördeskrigen staden en tid var berövad dessa. Men vi behöver inte gå längre för att finna prov på detta än till minnet av Hertig Federigo, som under sina dagar var Italiens ljus, och det saknas sannerligen heller inte vittnen, som fortfarande lever, rörande hans anständighet, humanitet, rättvisa, frihetssinne och ojämförliga mod, - och till hans militära disciplin, vilken är grundligt manifesterad i de otaliga segrar, hans erövringar, hans expeditioners snabbhet, den frekvens med vilken han satte samman och manövrerade arméer trots ganska små medel och genom det blotta faktum att han aldrig förlorade ett enda slag, - så att vi inte utan skäl kan jämföra honom med många berömda män från förr.”

(*Libro del Cortigiano*, libro.I.(§ 2.))

Il libro del Cortegiano, ”Hovmannen” handlar, i en långsamt böljande stil, i mycket om det som är värt att försvara. Det är Dygden, it.”Virtú”, - just dygden - den som också den gåtfulle Niccoló Machiavelli -1469-1527 - funderade över hela sitt liv. Och dygden är dygde-

rik att försvara. Och som dygden var, - eller snarare skulle vara - i Maktens boningar, så skulle det överallt vara, kunde man kanske utläsa, och så skulle det liv som man ville leva vara. I idyllen var diskussionen om dygden en dygd och ett tidsfördriv.

Hovmannen är till det yttre en beskrivning av några aftnar (fyra närmare bestämt) i ett dagligt liv vid ett litet italienskt renässanshov i östra Italien. Man kan här göra mången jämförelse med andra sedelärande och sedesbeskrivande böcker. Detta komparativa arbete har ofta utförts, se t.ex. *L'idea del Cortigiano* (1987) av S. Battaglia. Denne skriver "Om Machiavellis *Fursten* beskriver undantagsmänniskan, så beskriver *Hovmannen* idealet för "gemene man." Nu är detta - som andra forskare också påstått - en överdrift. Och en förenkling. Och en lögn.

Hovmannen målar upp ett eftersträvansvärt ideal för den, som önskar just furstens gunst. Boken är centrerad kring temat att behaga och upplysa Fursten själv. Och den är ju skriven av en man som var anställd hos och undergiven en älskad furste, här furst Guidobaldo. Boken önskar först och främst själv behaga, sedan upplysa, och så att spegla, delta i och forma det sociala spelet vid de små staternas hov.

Boken handlar om det som är värt att försvara, skriver jag. Med det menar jag, att boken är upplagd i positiv anda, och till att i positiv anda försvara status quo, och att den är föga revolutionär. Den är ändå i flera avseenden en mycket nyskapande och originell bok, en egenartad, och utförlig och utmejslad, och man kan utan tvivel säga att den uppfyller alla de vanliga ”klassikerns” kännetecken/krav. I och med att den gör det, så kan man reflektera på ett helt annorlunda sätt över den. Man kan reflektera helt olikt över en bok som bestått tidens tand i många hundra år än över en bok som kom ut i höstas. Vid sidan av *virtú* är dess uppenbara ämne underavdelningen till *virtú*, nämligen t.ex. dygden *la sprezzatura*, konsten att dölja att man döljer, konsten att göra sig till på ett praktiskt taget omärkligt sätt och ... ämnet är även uppfostringens konst.

Uppfostran näml. av Fursten, till *virtú*. Om detta skulle behövas. Det är ett modigt drag, detta uppfostringsnit, särskilt om man betänker att BC var anställd hos några av tidens allra mäktigaste härskare, och under en tid när månget berömt huvud lätt rullat av sin hals. Castiglione var ju t.o.m. anställd av kejsaren av Habsburg, Karl V. Endast en till ytterlighet modig och erfaren människa kan ju ge sig på ett sådant uppdrag, att erbjuda sig att uppfostra

sin herre, om det nu inte är en dumbom. Måttet av takt erfordrat inför utförandet av tillrättavisingens konst är givetvis inte ringa.

När Castiglione på så sätt menar att den perfekte hovmannens yttersta dygd är att uppfostra fursten, sin arbetsgivare, så förutsätter ju detta att man har en övertygelse om att den gode fursten KAN existera. Att monarkin är ett gott styrelseskick. I och med detta så är något mer grundläggande förutsatt, nämligen det goda handlandets världsliga existens. Om man tror sig om att kunna uppfostra någon, så innebär det att man har en positiv grundsyn och tror på det goda.

Det är inte givet att man behöver anse att monarkin är bättre än republiken – för att anknyta till en relevant diskussion, som både fördes då-förtiden och i våra dagar. Man kan till exempel anse att monarki och republik går på ett ut, och således i och med detta vara rättfärdigad att, som Castiglione, försöka bibringa förnuft till den instans som bestämmer över samhällets väl och ve. Castiglione invecklar sig inte någonsin i resonemang om svårare moraliska konflikter, men iakttar allt som oftast den mer naiva inställningen till godheten som kan liknas vid att skåda en lysande och klar sol. Även om Castiglione i mycket är nyanserad, och sällan

ger några definitiva svar, så är han ingalunda problemorienterad, polemisk och dissektiv i sin inställning till moral och etik, som en riktig filosof skulle vara, och som man möter i klassiska dissertationer om det godas väsen.

Till historien OM Castiglione hör att denne under sin tid som krigare, diplomat och författare, träffat på enastående vänligt sinnade – visavis honom själv – furstar, alltifrån Gonzaga i Mantua, Sforza i Milano till den godhjärtade Guidobaldo Montefeltro i Urbino.

Att Castiglione skriver om konsten att sällskapa på det sätt han gör - Castiglione är normativ där Machiavelli är deskriptiv - beror kanske i första hand på att han upptäckt att det kommit en ny tid, där människor upplevt att de kan styra sina öden själva med hjälp av Fru Fortuna och där Kyrkan och tilltron till högre makter inte längre är helt centrala. Religionen är en läpparnas bekännelse. Och som folket - den uppåtsträvande borgerliga, litterata delen - i allmänhet i Europa saknade ett gemensamt sätt att uppföra sig och diskutera, att förhålla sig till vanliga moraliska vardagsproblem, så ville C. fylla en lucka i detta avseende. Det tycks ha funnits ett behov hos allmänheten i städerna, att lära sig att uppföra sig som vid hoven. Till detta kan man baklänges sluta sig,

eftersom boken *Hovmannen* blev en sådan framgång, och blev läst framgent i århundraden i uppfostringssyfte. Detta kan vara en missuppfattning.

Bokens syfte är ju i själva verket den gåta, som gör den särskilt spännande. Om *Fursten* var en furstespegel, så kom *Hovmannen* att bli icke bara en spegel för "hovmän" utan en guide i uppförande för alla de människor i Europa som nu i och med boktryckarkonstens uppfinnande och ökat välstånd insåg att man kunde klättra i karriären, skaffa sig än bättre villkor om man begrep sig på konsten att knyta kontakter och att bete sig som de som befann sig ett pinnhål högre på samhällets stege. Man kan tänka sig att *Hovmannen* var en av de böcker som upplysningsmannen J.-J. Rousseau reagerade mot i sin *Émile ou l'Éducation*. *Hovmannen* är således fråga om en bok som i hög grad präglade människor ända in i Immanuel Kants tid. S. Johnson var hänförd av C. s bok och rekommenderade den till alla. Det är från "hovmannaidealet" inte långt till det engelska "gentle-mannaidealet". Så har boken genom tiderna haft stort inflytande i just Storbritannien.

Hovmannen är också på sätt och vis en frukt av det deklinerande påvedömet. Reformationen var ju en helt annan frukt av detsamma. Hov-

mannen är samtida med Luther. Att påvedömet ändå överlevde kan väl bara förklaras med det paradoxala förhållande, att människor sökte tröst och räddning mitt i den oreda och vidskeplighet som påvedömet självt skapade. Ty, de facto, Italien och Spanien förblev ju hängivet religiösa, i någon mening. Att Frankrike förblev katolskt fast inte så naivt religiöst förklaras av en del historiker genom det avtal som slöts mellan Frans I och Leo X i Bologna 1516, som beslöt om den franske kungens rätt att tillsätta alla biskoper i landet. Så skedde ju t.ex. aldrig i Tyskland-Böhmen. De påvliga nuntiererna var bland tidens skarpaste hjärnor och de manövrerade tillsammans med påvarna skickligt för att bibehålla den absurda makt de skaffat sig.

Eftersom C. också vantrivdes i Mantua och dessutom hört talas om det då glänsande hovet i Urbino, så sökte han sig 1503 dit med ett rekommendationsbrev från Gonzagas. Castiglione vistades länge hos hertigen av Urbino, det blev hans livs lyckligaste tid. Urbino ligger långt söder om Venedig, Mantua och Ferrara, nära Italiens ostkust, "mitt i Italien" - som han själv skriver men ganska isolerat. Hertigen Guibaldo, Gui'Ubaldo Montefeltro 1472-1508, som var helt impotent, var son till kondottiären Federico II Montefeltro,

1422-1482, som 1474 blivit hertig av Urbino, hade en klassisk bildning, och var även kunnig i hebreiska, vilket då ändå var överkurs.

Guidobaldos far hade i Urbino skapat det näst största biblioteket i hela Italien, näst efter det påvliga i Rom.

Federico hade låtit översätta Aristoteles till Italienska bl.a. den berömda, normbildande *Poetiken* och bygga det fantastiskt fina smäckra slottet i staden, som i sig själv var som en pärla, där Rafaels far, Giovanni Santi, arbetade med väggmålningar och som hjälpredda höll sin son där, och därmed helt borta från varje skolgång, men själv hade möjlighet att i detalj lära upp den i detta ämne sällsynt begåvade sonen. Rafael fann perfektionen, och är den renässansens konstnär som personifierar densamma, enl. E. Friedell, i det att han absolut *inte vill* någonting. Rafaels talang låg även i att han blev vän med alla. Michelangelo däremot var ovän med alla och hatade världen och livet. Och så blev R. också för eftervärlden ett slags förebild i sin omärkliga opersonliga virtuositet. En konst är å andra sidan en ren smaksak.

Guidobaldo blev regent över Urbino som tioåring och gifte sig med mantuanskan Elisabetta Gonzaga 1486.

”När Julius II tillträdde pontifikatet blev hertig Guidobaldo Capitan della Chiesa, och vid denna tid, enligt gängse sed, bemödade sig han om att fylla sitt hov med nobla och belevade män, med vilka han umgicks mycket familjärt, förtjust över deras umgänge, i vilket han lika mycket gav innehåll och nöje som han tog emot. Han var ju språkkunnig och hade för övrigt en fullständigt omätbar lärdom. Och förutom detta, trots att han personligen - av hälsoskäl - inte kunde utöva alla tapperhetens dygder, som han en gång hade, tyckte han om att åse dem och prisa och tillrättavisa om vartannat. I detta visade han stor kunskap och rättrådighet vare sig det gällde tornerspel eller handhavande av vilket vapen det vara månne, likaväl som när det gällde underhållning, spel, musik, - kort sagt, i alla de övningar som anstår en kavaljer, och alla strävade att göra så väl ifrån sig som de kunde för att meritera dem själva till vänskapen med denne noble herre.” (Ur Första Boken, Libro del Cortegiano, I:3., s.58 .)

Det låg en skugga över Urbino under dennes sista år, då denne kämpade med sin sjuklighet. Hertigdömet tillföll sedan efter Guidobaldos död Francesco Maria della Rovere. Guidobaldo hade adopterat denne unge, krigiske, man, som i boken Hovmannen framställs som 17åring.

Castiglione blev när han kom till Urbino 1506 förälskad i hertig Guibaldos maka, den vackra Elisabetta Gonzaga, "Dea del loco", - hon var alltid trogen sin make och han skrev glödande sonetter till henne.

Författaren till Hovmannen skrev både det ena och det andra under hela sitt liv.(En "roman", noveller, mängder med brev, lyrik, diverse pjäser. Elisabettas purunga svägerska, Emilia Pia, var änka efter en illegitim son, Antonio, till Federico Montefeltro. Hon är lärd och skarpsinnig debattör i "Hovmannen" och hade en reell roll i Urbino också. Hovmannen är en reell bild av hur kvällslivet gestaltade sig i salongerna på slottet i Urbino 1507. Emilia har bland annat här funktionen att låta de andra välja spel.

Man – det är faktiskt mest ett gäng överklass ungdomar det rör sig om här - smågrälar sig i boken fram, i sökandet efter "det goda livet", i skuggan av en obeständig makt och i skuggan av det sannolika, nära förestående, utslocknandet. Ty Guidobaldo är impotent, han är sjuk och man vet inte vad som händer när en av de närvarande, Della Rovere, kommer att ta över makten. Furstinnan vet det inte, och hovskaldar, sällskapsdamer och diplomater vet det lika lite.

Urbino förde man ändå ett glatt liv; Castiglione sjöng o spelade fiol. Vid detta hov förekom ännu en viss "kvinnoälskare", ja, en air av förälskelse finns otvivelaktigt över hela boken, kardinalen Pietro Bembo, "Petrarcas profet", författaren till *Asolani* och till *Prose della volgar lingua*, där Petrarca och Boccaccio tas som goda exempel i "språkstriden". Bembo som skulle bli rådgivare åt Rafael, vid sidan av Castiglione själv, vid planeringen av den viktiga målningen *Skolan i Aten* i Vatikanen, tavlan med Platon o Aristoteles i centrum för alla den grekiska världens filosofer, på en vägg i Sixtinska kapellet, i det mycket lilla kontoret, *Stanza della segnatura*, där påven undertecknade alla viktiga handlingar. Ett politiskt projekt var det av stora mått, bara denna väggmålning! Man kan bara föreställa sig diskussionerna om Platons pekfinger. Och eftervärlden kan av detaljer på målningen sluta sig till karaktären av den bildning som Castiglione och Bembo överförde till Rafael och Michelangelo, och jämföra den med de diskussioner som förs i *Hovmannen*.- Man kan jämföra med Salmis bok, *Raphael*, och L. Becheruccis resonemang där, s. 92.f Pietro Bembo, som vistades lång tid i Urbino, blev också verklig vän till Castiglione och framställs i "*Hovmannen*" som djupsinnig konversatör, vilket dock aldrig C. själv gör, givetvis av mycket klädsam blygsamhet.

1508 började alltså Castiglione skriva sin bok om Urbinos snart svunna glansdagar under Guidobaldo Montefeltro. Den "ridderlige" Castigliones skrift är skriven i dialogform och är givetvis inte i detaljtrogen de upplevelser han haft i Urbino. Han antecknade inte samtalen man förde vid hovet. Boken är en fritt uppfunnen dialog.

Uttrycket "bravera" intar bland dygderna en stor plats. Det räcker inte med att utföra sin plikt. Man bör utföra den väl, bravera.

Värt är att notera det, som Pasinetti sagt om att människorna i "Hovmannen" tycks gestalta, spela, sig själva. Detta är dem ett nöje. Castiglione undersöker "hur man kan formalisera det informella". Man kan tyvärr inte säga att Castiglione hyllar äktheten. Snarare smidigheten och elegansen. Eller äktheten i förställningen.

Bland huvudpersonerna är alltså hertigen, Guidobaldo, centrum, Elisabetta Gonzaga och svägerskan, änkan Emilia Pía därefter. Césare Gonzaga är militär, kusin till Castiglione, och en Messer Bernardo Bibbiena - en intellektuell - spelar också en stor roll, liksom Gaspar Pallavicino och flera andra, som många kom till ho-

vet i Urbino, inte minst tillsammans med påven Julius II, som bl.a. dogen av Genua.

Hovet i Urbino var givetvis, som alla hov, anlagt på lyx, och på att imponera, göra intryck. Det var väl i själva verket blott en avglans av hovet t.ex. i Ferrara, Estes stad, där man hade det bättre förspänt och hade ett större slott med djurträdgårdar, med elefanter, giraffer och annat, och till och med dronter från Mauritius, anställda skaldar och massor av lyx och kultur att fördriva tiden med för hovfolket, mellan resorna till Venedig, där man försåg sig med det senaste i tyger och eleganta broscher och annat.

I själva verket var den intelligenta och bildade Isabella d'Este i Mantua kanske den som förde renässansprakten till dess yttersta tinnar. Ändå är Urbino typiskt. Måhända fanns det tio just sådana här hov samtidigt i Italien vid denna tid. De blomstrade ofta en kort tid, varefter de slocknade. Man vet att det vid dessa hov var en stor skillnad på yttre och inre. Utåt var det lyx, medan det i det inre frodades mängder med smuts, i bokstavig som i bildlik mening. Nu utmålas ofta B. Castiglione av många som en i raden av förhärligare av hovlivet, en enkel svasare för makten bland mängder av andra. Men är det sant, att så var fallet? Vad var det som så

förledde honom att bara berätta om fasaden, om det yttre, och så radikalt förtiga den verklighet som fanns bakom?

Förmodligen handlar det inte om att måla upp LIVET vid ett hov, men om något annat.

Nu inleds boken med ett företal, en dedikation, ett brev, till Biskopen i Viseu, Miguel da Silva, för att förklara att boken tillkommit i hast, - vilket ju är löjligt, då Castiglione tog 20 år på sig att skriva den - då den p.g.a. otillständigt förtida kopierande ändå redan spritts, och Castiglione vill suddas ut möjligheten av dåliga kopior, avskrifter och förvanskningar att fördunkla hans mångåriga arbete. Han ursäktar sig för den bristande autencitet som språkläget - striderna om toskanskan - och hans uppväxt medfört: boken är icke skriven just på toskanska, och inte heller på lombardiska, men på en blandning, och han rår icke för detta, menar han själv.

Efter företalet kommer så den Första boken, som är tillägnad mer eller mindre Alfonso Ariosto, med den upplysningen att denne man utmanat Castiglione med att Castiglione verkligen borde skriva en bok om "den perfekta hovmannen". C. överväger risken med att ge sig in på företaget. C. diskuterar här evighets-

ämnet "perfektion", och kommer fram till att han naturligtvis inte kan skriva en bok som täcker allt som en "perfekt" hovman skall kunna vara, men att han ändå tycker att det vore synd, att nu inte ge sig in på ett försök att ge de upplysningar han har om hur en närmast perfekt hovman bör vara, på det att det må gagna alla prinsar - furstar -, och på så sätt göra var och en av dessa prinsar till en "stor herre".

"Så låt oss nu inleda vårt ämne, och, om det är möjligt, söka forma en sådan hovman, som varje prins, värdig att tjänas av denne, även om han nu blott har ett litet rike, ändå mycket väl skulle kunna kallas en mycket stor herre."

Den första boken koncentrerar sig - förutom tillvändningen till messer Ariosto på hovmannens uppväxt, hur hans kvalitéer, "cortegianía" bör vara. Här nämns hans fysik, hans moral, hans elegans, musiksmak, och hans konstsmak och färdigheter i dessa konster. Hovdignitären skall vara lika bra på att beundra en konst som att utföra den!

Andra boken är mer anlagd på att diskutera temperament, anständighet, värdighet, konversation, initiativrikedom, artighet o.s.v. och diskuterar även skämtets betydelse, dess vara och icke-vara.

Tredje boken är helt inriktad på ”palatsdamen” och på en diskussion om kärleken, bland annat om en äldre man kan älska. Inte om en äldre kvinna kan det. Kanske skulle det ämnet inte komma upp förrän Honoré de Balzac skrev sin bok om *Une femme de trente ans* (1828-44). Vilket var gammalt då.

Fjärde - o. sista - boken fortsätter på temat kärlek, men nu i platonsk variant, lagd i kardinalen o. författaren Pietro Bembos mun. *El libro del cortegiano* ökar här i psykologisk realism och ger ett konkret dialogiskt universum i smått.

Böckerna är i sig uppdelade i numrerade styck-
en, således 1sta boken i 56 stycken, 2ndra i 100
o.s.v.

”Så ägnades alla dagar åt ärbara och behagliga övningar, såväl för kropp som för själ, men då min herre Hertigen alltid tvingades dra sig tillbaka för vila, på grund av sin sjuklighet, mycket tidigt efter middagen, så ägnade sig alla i stället därefter åt min grevinna, Elisabetta Gonzaga, som också vid sin sida alltid hade Emilia Pía, som var utrustad med en sådan livlig fantasi och en sådan spiritualitet att, som ni redan vet, hon tycktes närpå styra oss allihop, och det var som om vi erhöll både värde och visdom från just henne.”

(LC, Libro del Cort., s.59.)

Diskussionsvis söker man halvt på lek, halvt på allvar, detta vet man inte, vilket är en del av charmen, ... söka sig fram till vad en hovman bör vara. Däremot bör man säga att någon ironisk dimension absolut inte finns med. Castigliones dialoger har därför intet gemensamt med t.ex. Diderots eller andras mer kritiskt dialogiska verk, där allt som sägs med det samma är ifrågasatt av den ironiska formen, men mer då med Platons, till vars dialoger det ofta explicit refereras av en den ene än den andre. Likheter kan anställas med Ciceros *Samtal i Tusculum*. Men hos Platon ser man å andra sidan betydligt mer av effektiv utredningsverksamhet och ställningstagande. Här kan man ju också tänka på att det är en begreppsutredning i Platons dialoger. Sokrates främsta verktyg i hela dennes filosofi är just definitionen av begreppet. Nu kan man säga att *Hovmannen* mer är ett referat av hållningar i förhållande till dygden, där den ena är lika god som den andra, och Castiglione är således inte alls någon dialektiker.

Ludovico da Canossa, senare biskop o. ambasadör i London, talar – och vi ger här ett prov på ett längre utsnitt ur *Hovmannen*, så att var och en kan bilda sig en första uppfattning:

”Jag är av den åsikten att den främsta och sanna sysslan för en hovman är att föra vapen; det anser jag han alltid bör göra framför allting annat och att visa sig djärv och stark för vem han än tjänar. Och han kommer att vinna rykte för dessa goda kvalitéter genom att öva dem överallt och alltid, ty man får inte misslyckas med dem utan svåra följder. Och just som bland kvinnor, när deras vackra rykte en gång spolierats aldrig återfår sin vackra lyster, så kan en gentleman som en enda gång ertappats med feghet aldrig bli annat än feg och får för alltid dåligt rykte om sig. Därför, desto mer vår hovman utmärker sig i denna konst, desto mer prisvärd blir han; och ändå kräver jag inte av honom de där andra kvalitéterna, som utmärker en anförare, eftersom det vore ett alltför vitt anspråk. Låt oss vara nöjda, som vi sagt, med absolut lojalitet och okuvligt mod och att han alltid verkar hysa dessa egenskaper. Ty de modiga märks ännu mer i småsaker än i stora och viktiga faror och inför många åskådare. Det finns sådana, som, även om deras hjärtan är döda, som drivna av skam eller genom andras närvaro, sluter sina ögon och rycker fram och gör sin plikt, Gud vet hur. Sedan vid mindre tillfällen, när de tror att de kan undvika att utsätta sig för fara utan att bli upptäckta, håller de sig ofta hellre i säkerhet. Men de som, även om de inte tror att de är sedda, visar mod och

ingenting fruktar, de som ändå då går till attack, de har de kvalitéter vi önskar hos en hovman. Inte så att vi skulle låta honom framstå som så våldsam, eller att gå omkring skrytande eller sägande att han har tagit sitt harnesk till hustru, eller hota med blängande blickar som hos Berbo*, ty till sådana män kan man rättvist säga som en modig dam, som skämtsamt i fint sällskap sa till en som jag inte vill nämna vid namn för närvarande, som hon av artighet bjudit upp till dans, som inte enbart vägrade det, men även att lyssna till musik och annat som hon föreslog, - sägande att sådan enkel syssla var inte hans affärer, så att damen till slut sa: "Vad är dina affärer egentligen?" Han svarade med butter min: "Att slåss." Då sade damen genast: "Nu, när det inte är krig och Ni är ur form, så tycker jag det vore en god idé om Ni såg till att Ni vore väloljad och rusta Er med vapen och allting och stuva in Er i en garderob tills Ni behövs, så att Ni inte blir rostigare än Ni är!", och så lämnande hon honom till de omkringståendes stora förtjusning. --- "Därför är den man vi söker mycket modig, allvarlig, och alltid bland de första, när fienden syns, och på varje annan plats mjuk och trevlig, modest, reserverad, och framför allt utan skryt och självkärlek, med vilket män alltid skapar hat och förakt hos alla dem som hör dem." Då svarade min herre Gaspar: "Vad gäller mig, så har

jag känt få män som har varit bra på något, som inte prisar sig själva, ty när någon som känner sig värdefull märker att han inte är känd bland de okunniga för sitt värde, blir han kränkt av att hans värde skall ligga dolt och måste på något sätt få upp det i ljuset, så att han inte går mista om den ära som han sannerligen bör vederfaras. Så är det bland de antika författarna, att den som väger tungt sällan avstår från att prisa sig själv. De som gör detta outhärligen är naturligtvis beklagliga, men vi förutsätter att en hovman icke är sådan. Då sade greven: /:...../ ” LC, I,17-18. (* Berbo var en skådespelare, en burlesk komiker.)

Ofta refereras alltså skäligen enkla samtal, innehållande ganska banala åsikter om att fördöma skenhelighet, övermod och skryt. Cannossas lilla tal är ju ett rent skräckexempel på anförande, en klantighet utan like, men njutbart ändå. Ty det balanseras väl upp av andra, som vi skall se.

Balans – ”equilibrio” - var ju en aristotelisk dygd. Hos C. tycks balansen i sällskapslivet perfekt såsom i en sällskaplighetens utopi. Alla är mästare i sällskaplighetens diplomati. Artigheten är en deldygd. I hyllandet av balansen – som hos Castiglione gäller sällskapslivet - liknar han också till dels sin florentinske kollega,

Machiavelli, som ju i sina politiska funderingar, främst i Discorsos över en statsutopi förebådade den flärdfrie greve Montesquieu med sin L'ésprit des Lois, i dennes idéer om den nödvändiga balansen i en långlivad stat, jfr. Jefferson et. al. och U.S.A.s författning med dess "checks and balances", och i Sverige 1809 års författning.

Castiglione har genom århundraden blivit starkt kritiserad och förlöjligad och sedd som en UNDERGIVEN PARFYMERAD OPPORTUNIST. Venezianaren Pietro Aretino's lustspel *La cortigiana* (1528) är en parodi på Castigliones bok. Aretino var kan man säga journalistikens fader. Där, i Aretinos pjäs, är dygderna dock: inställsamhet och "idioti". Hos A., som både var autodidakt o. skäligen obildad, med tidens mått, vilket storligen gynnade hans stil, finns också en stark explicit kritik av papismen. Nu levde inte Castiglione länge nog för att få uppleva denna pjäs, och besvara satiren.

C. skrev även mindre verk, som kärlekssonetter, fyra Amorse canzoni i platonisk kärlek till Elisabetta Gonzaga, i en stil påminnande om Petrarcas berömda dikter. Sonetten Superbi colli e voi, sacre ruine. De morte Raphaellis pictoris, om Rafaels död är berömd samt en prolog till Bibbias *Calandria*.

Kvinnans natur är ett av huvudämnena i *Il libro del Cortegiano*. Kvinnor upptar likaså en mycket stor del av boken såsom konversatörer. Man kan kanske se C. som feminist. Att han var förälskad kan man också ganska klart utläsa. Så var också Castiglione vid vistelsen i Urbino dessa år ogift.

Det finns de som ser dominikanermunken Tomasso Campanella, som författade boken *Solstaten* -1511-, som feminist, trots att i denna utopistat - en slags teokrati - kvinnan skall stå till buds för envar. T.C. var en lärdomsgigant, men som filosof diffus, benägen för mysticism. Campanella var emellertid modig och djärv i sin tid, - men en människotankes filosofiska storhet mäts nu inte i förhållande till motståndarnas idioti. I en obetydlig och fördomsfull omgivning kan det vara svårt att utmejsla tydliga och bestående tankar och konstverk.

Många har retat sig på C.s förkärlek för och inkännande i det kvinnliga och t.o.m. ”mått dåligt” av det och också uttryckt sitt stora missnöje med det. Men det är ju en stor sak att kunna placera sig i den Andres ställe. Inte minst i det andra könet. Så var det också en egendomlighet med den strävan mot likställighet mellan könen som rådde i Urbino. Denna var ett arv ifrån Guidobaldos far Federico, som

lagt ner mycket möda på att förstå äktenskapet och att utveckla synen på man och hustru. I Italien på Castigliones tid hade kvinnan inte möjlighet att ensam hävda sin ställning i samhället. Så kunde möjligen i enstaka fall ske mot slutet av 1500-talet. Både Federico och Guidobaldo var begåvade personer, och de besatt båda en enorm minnesgodhet och båda kunde citera häpnadsväckande stora partier ur grekiska klassiker, på god grekiska, och de visade alltid stort intresse för språk och filosofi samt för invånarna i Urbino, med vilka de gick runt och samtalade utan minsta eskort.

Giuliano de' Medici:

”Kvinnan must have not only the good sense to discern the quality of him with whom she is speaking, but knowledge of many things, in order to entertain him graciously; and in her talk she should know how to choose those things that are adapted to the quality of him with whom she is speaking, and should be cautious lest occasionally, without intending it, she utter words that may offend him. Let her guard against wearying him by praising herself indiscreetly or by being too prolix. Let her not go about mingling serious matters with her playful or humorous discourse, or jests and jokes with her serious discourse. Let her not stupidly pre-

tend to know that which she does not know, but modestly seek to do herself credit in that which she does know,--in all things avoiding affectation, as has been said. In this way she will be adorned with good manners, and will perform with perfect grace the bodily exercises proper to women; her discourse will be rich and full of prudence, virtue and pleasantness: and thus she will be not only loved but revered by everyone, and perhaps worthy to be placed side by side with this great Courtier as well in qualities of the mind as in those of the body. . . .

”Since I may fashion this Lady as I wish, not only am I unwilling to have her practice such vigorous and rugged manly exercises, but I would have her practice even those that are becoming to women, circumspectly and with that gentle daintiness which we have said befits her; and thus in dancing I would not see her use too active and violent movements, nor in singing or playing those abrupt and oft-repeated diminutions which show more skill than sweetness; likewise the musical instruments that she uses ought, in my opinion, to be appropriate to this intent. Imagine how unlovely it would be to see a woman play drums, fifes or trumpets, or other like instruments; and this because their harshness hides and destroys that mild gentleness which so much adorns every act a woman does. Therefore when she starts to

dance or make music of any kind, she ought to bring herself to it by letting herself be urged a little, and with a touch of shyness which shall show that noble shame which is the opposite of effrontery.... ”And to repeat in a few words part of what has been already said, I wish this Lady to have knowledge of letters, music, painting, and to know how to dance and make merry; accompanying the other precepts that have been taught the Courtier with discreet modesty and with the giving of a good impression of herself. And thus, in her talk, her laughter, her play, her jesting, in short, in everything, she will be very graceful, and will entertain appropriately, and with witticisms and pleasantries befitting her, everyone who shall come before her. . .

Boken fick en ofantlig internationell spridning. Efter att denna bok först hade tryckts i futtiga 1000 exemplar. 1533 censurerade den klåfingriga rädda påvliga Curian en del partier. Sextio upplagor ha utkommit i Italien av Hovmannen. Den läses än idag på universitet över hela världen. Den finns i min egen lilla stads bokhandel för studenter. Den finns översatt till engelska i flera versioner och även svenska även om den på svenska är svår att uppbringa. Den finns endast via antikvariat o. dyl., såväl som japanska, m.m., m.m. Som stilist är Castiglione

framstående. Och därmed svåröversättlig. Hans prosa är brokig, samtalen alltid logiskt genomtänkta och klart framställda. Han tycks ha varit en oerhört pedantisk.

”Här hördes alltså angenäm diskussion och bedrevs oskyldiga nöjen, och på vars och ens ansikte var en sund glädje målad, så att detta hem sannerligen kunde kallas glädjens hem. Ingen annanstans, tror jag, kunde man så inse, som en gång här, hur stor sötma det kan flöda ut ur en stor kamratskap, ty för att inte bara nämna hur stor äran var att tjäna denne herre, om vilken jag just talat, så föddes det en överjordisk lättnad var gång vi kom i närheten av min härskarinna, grevinnan, och det tycktes som om det fanns en kedja, som höll oss alla fästade vid kärleken, på ett sätt, så att aldrig överensställningen i vilja, eller ömsesidig känsla bröder emellan, var större än den som var mellan oss allihop. Samma sak var det hos damerna./...../”.

Castigliones bok kom att väcka uppseende och beundran – inte minst för språk och gestaltning - överallt och bidra till att utforma européen i gemen. Först den spanske hidalgon, sen Michel de Montaignes människa, ”le gentilhomme”, sedan engelsmännens ”gentleman”. Den ställer sig i raden av uppfostringsböcker bredvid

Fénelons *Telémaque*, Madame Beckers *Éducation* och Rousseaus *Émile*. Lika medvetet osystematisk som Montaignes essäer är *Hovmannen*, men givetvis inte lika förbluffande i det intellektuella innehållet. Lika välskrivnen är den i sina detaljer som Kafkas *I straffkolonien*.

Man kan idéhistoriskt se den som en del i den fortlöpande diskussionen om "överflödet" – som den anorektiska Simone Weil skrev om i det hon hävdade att "la superflue d' energie est la clef de la vie humaine". ("Överflödet av energi är nyckeln till det mänskliga livet.") Ty människan har så gott om krafter till att utforska livet och varandra, i det att vi oftast inte är upptagna med livets nödtröft mer än en bråkdel av vår vakna tid, att energin räcker till att meditera över livets allehanda delar, - och *Hovmannen* lägger ännu en dimension till diskussionen om "sederna", - (seder = lat. mores)-, om vad de nu är och vad de bör vara, att vad det är vara en levande människa, och en älskande; om livets värde, om plikt och nöje, om utilitarismens problem m.m. – Begreppet "sed" har en lite annan mening idag än vad det hade förr. När man då talade om "sedernas historia", så avsågs vad vi idag skulle hellre kalla "moralens historia", ty det underförstods i forntiden att seder var en direkt avspegling av moral, d.v.s. vad

man ansåg vara gott och vad som var ont. Ofta när man diskuterar något, så moraliserar man, och kategoriserar. Det, som många haft som intresse vid läsning av *Hovmannen* är givetvis att undersöka hur sederna på slottet i Urbino avspeglade moralen. Och så ställa resultatet i kontrast till hur dagens seder avspeglar en dagens moral. Det givna i detta ämne beror ju av att sederna är så klart belysta, och att sederna är själva ämnet för de dialoger som återges i boken. Man diskuterar livligt och målande tidens seder. Vad man – som kommentator – letar efter, när man har sådana levande framställningar av diskussioner om ett ämne i en litterär form, som pretenderar på en slags halvautencitet, halvdokumentäritet, det är givetvis att man skall kunna spåra den eventuella äkthet eller falskhet som ligger bakom yttrandena, just eftersom ämnet är så pass känsligt och hela tiden kan frestas att jämföras med den aktuella debattörens verkliga moraliska status. Sådant där känner vi igen ifrån dokusåpor på tv. Ty i salongen på Urbino har kvällens gäster samlats, och det är ju lite Big Brother över det hela, eftersom samtalet, förutom nöjsamheten och intressanheten, faktiskt gäller kvarstannandet på Urbino. För den som gör bort sig finns det redo en täckt vagn att föra gästen ut ur slottet och till närmaste gästgiveri. Eller det

skulle kunnat vara så. Ty diskussionen är på allvar.

IV.

När jag å ena sidan påstår att jag inte är säker på att boken är skriven på allvar, - om den är vad den utger sig för att vara - å andra sidan menar att där icke finns ett uns av ironi, så kan det ju ses som en motsägelse från min sida. Jag ser boken som klart och öppet och ärligt skriven, men det finns en dold dimension ändå, tycks det mig.

Redan i själva titeln "Hovmannen" tycks det mig, att det förebådas ett spel med masker. Jag kan inte annat än att säga att Castiglione är ärlig, men att det ändå ligger en slags förtvivlan under all denna klarhet, ty klar är stilen, och under berättandet om livet i Urbino och sökandet efter hovmannens väsen.

Kanske har nu diplomaten, som måhända utfört så många hemliga uppdrag, att han tappat räkningen på dem, satt sig i sinnet att en gång för alla bedra samtiden med en bok, som inte publikum riktigt kan komma till vila i. Castiglione bestämmer sig för att skriva en bok som folk kommer att älska, utan att de skall kunna komma på riktigt varför.

Kanske är det - så upplever jag det - en förtvivlan över att livet och diskussionen och förälskelsen i Elisabetta vid hovet i Urbino icke fortsätter för evigt. Varför måste detta umgänge, och detta samtal nånsin ta slut? Det finns inget i boken som direkt talar emot tanken att det i kraft av det absurda skulle kunna förhålla sig så. Då blir boken en bok om ett paradys på jorden. En science-fiction. En utopi.

Jag skojar. Nu tänker sig Castiglione att utmärkt är att samla en mängd människor på ett slott som hotas av en katastrof: Fursten kanske dör! Och Fursten har inga barn. Ty Fursten är impotent. Och där sitter Fursten. Dessutom sitter Furstens fru i samtalets mitt och talar om dygder. Vad kan nu vara mer kittlande än död, impotens, en kärlekskrank berättare, och en stundande ruin och landsflykt. Särskilt som man bemödar sig om att inte ens snudda vid dessa ämnen. Nej, att allt detta hänger över de inblandade, det vet alla. Både de inblandade och läsarna, i Italien då, och hela världen nu.

Efter en natt i Urbino av glatt umgänge och diskussioner:

. "När de svängde upp de palatsfönster som vätte åt öster, såg de hur toppen på Monte Catri redan hade färgats rosa av den strålande mor-

gonrodnaden, och alla stjärnor utom Venus försvann; Venus, himlens milda styrman, som rör över gränserna mellan dag och natt. Från dessa fjärran fjäll tycktes en mild bris strömma, som kryddade luften med en omfamnande friskhet, och från de för luftdraget darrande träddungarna på de närbelägna bergen började de allra vackraste toner från flyttfåglarna att ljuda.”

(B.C. LdC.)

Hovmannen - som ämne- ... är enbart en förevändning för boken. Man måste - som bekant - ha en förevändning för att skriva en bok. ”Hovmannen” är en märklig titel. Att tro att den - enl. min mening - högt begåvade, högt bildade och vittbereste Baldassare Castiglione använder åtta år (!) av sitt liv att skriva en bok med den stilkvalitén som *Hovmannen*, med avsikt, att det skall vara en bok om etikett, det är nog en grov underskattning.

Vi har nog – åtminstone till dels – att göra med en riktig skandalberättelse, som är en sådan, i kraft av att den talar om något annat. Och gör det med en strålande hög stilkvalitet.

Vi har nog ÄVEN att göra med en realiserad Swedenborgsk paradisskildring, en beskrivning

av det eviga jordiska samkvämet, ty glömt är ofta att Swedenborg själv var ironiker, och att alla dennes skrifter var skrifter i djup förtvivlan, som endast avbröts av stunder i hallucinationens rus; och så skjuts hos Castiglione ett allvar undan ... av ett annat allvar, ett problem upplöses genom ett estetiskt trick till sin lösning, blott i presentationen av detsamma.

Därmed faller eg. varje vanlig invändning mot Castiglione, som då automatiskt förflyttas till meta-författarnas skara, till dem som skriver om ingenting, och därmed om allt, och som kan uttydes hur som helst. Han skriver om ingenting, och om något annat, detta sig själv upprepande, menar jag, eftersom han egentligen nog icke skriver om Urbino. Han skriver en saga om umgänge, visserligen också om Elisabetta och använder Urbino på samma sätt som Jane Austen och Kafka målar sina små världar, som inget har med verkligheten att göra, för att få fram en EFFEKT.

Ett filigranerbete insatt i en ordning, som är obestämbar. Det är en statisk saga. Den är skriven av en man, som visserligen var militär, men också mycket annat. Och Castiglione var ingen maktmänniska. Han tycks mest ha varit intresserad av att nå en god position, att få det gott ställt, att kunna syssla med att umgås, att

iaktta, att njuta av konst och diktning, ja, all form av kultur tillsammans med andra.

Castiglione var öga ... och diplomati. Han var en oförvillad iakttagare av en tid, som han såg förändras. Och som han många gånger svor på att han själv inte mycket förändrade. Det var en tid med många möjligheter, men med många hot. De små staterna var bräckliga. Livet var bräckligt. En viss trygghet sökte han, han som icke alls var en rädd eller överdrivet försiktig man, utan deltog fullt och helt i livet. Han sökte och fann en egen värld, icke frånvänd, men heller inte övermåttan tillvänd i skrivandet av sina noveller, och av *Hovmannen*. Den är en bok som präglas av tre sammanflätade egenskaper Sorgsenhet, Realism och Distanslöshet. Betrakta ännu en gång det porträttet av honom, som ju finns överallt, den målning som hans hustru ägde. I denna målning av vännen Rafael framträder Castiglione som han framträder i *Hovmannen*: en allvarlig, sorgsen man. Det är en man som inte är rädd; i hans kropp eller ansikte finns inte en enda spänd muskel. En man som ser saker och ting utan minsta skygglapp, som stoiskt accepterar att verkligheten nu en gång och för alltid är som den är. Styrd av den starke. Castiglione är sorgsen inför detta djupt insedda faktum, och inför det faktum att han en gång, när han hade tillfälle att

lära sig allt han lärt, hade tillfälle att njuta av att lära sig det, på ett bitterljuvt sätt: i närheten av Elizabetta Gonzaga, hustrun till den handikappade, plågade och beläste, vidsynte och ständigt otursförföljde Guidobaldo. Han minns glasklart denna värld, och har analyserat den in i minsta lilla detalj, och insett de materiella grundstrukturer på vilka den vilade, och sett den överbyggnad som bestod i en autokrat och dennes rådgivare och soldater. Castiglione ser ingen möjlighet till att det nånsin skall kunna komma en värld där man - genom någon slags revolution el. dyl. - skall kunna ÄNDRA PÅ DET FÖRHÅLLET att det för långan tid framöver kommer att finnas olika territorier, styrda av autokrater, som kring sig har människor som i någon mån är "hovmän", tjänare. Och att överoch underordning även kommer att finnas i ett världsrike, om det nu ... kommer. Någon utopi skymtar icke ens. Baldassare Castiglione är inte lycklig över detta sakernas tillstånd i världen. Men han är realist. Han tror på sin analys och framställer med sorg i hjärtat det nödvändiga för var tjänare till varje herre att kämpa moraliskt så gott han kan. Att lämna en tjänst som hovman var i praktiken inte möjligt i dåtidens Italien, ty man var då diskvalificerad såsom opålitlig för alltid, vid alla andra hov. Sorgen, för att inte säga ledsenheten, ty det är en så påtaglig ledsenhet över "alltihop" framställs ge-

nom den frånvaro av distansering som präglar boken. Ty det egendomliga med den är ju, att det är en odistanserad skildring av en distanse-ring, av etikett och förställning och fina manér.

Så är boken en synekdoke av en synekdoke. Det handlar inte om *sprezzatura*, d.v.s. om konsten att dölja döljandets konst, men om att antyda antydandets.

Den är också en bekännelse av en sorg, en implicit klagan, som Ovidius *Tristia*. (ex Ponto)-dennes bok från försakingringen, förvisningen till Svarta Havet. Boken *Hovmannen* är ett stort blåsvart "Ack och Ve!" över det att leva i världen, uttryckt genom en skildring av en mängd samtal om "dygd". Inte om dygd i eländet. Boken är jämväl en kärleksförklaring till flera personer, medlevande, eller för att tala med Kierkegaard, "medavdöda".

Alla personer i boken lider av att de trots sin utmärkta begåvning och trots sin förmåga att njuta av det som slumpen gett dem möjlighet att njuta, ett stycke lyx i ett pestsmittat rike, allitgenom inser det futtiga i sin existens och sin stora eviga hopplöshet. I fonden finnes endast intighet. MOT INTIGHETEN STÅR DÅ ENDAST DENNA KÄRLEK TILL VARANN, EN BLEK UPPFLAMMANDE HETSIG KORT BLIND KÄR-

LEK. Att boken i grunden är något annat än en stoiskt buren sorg, beskriven, är ställd utom varje tvivel. Den är nämligen förtvivlan.

Hovmannen har inget politiskt uppsåt. Den uppmanar inte till att underordna sig eller göra revolt. Den rör sig bortom försök till förändring, i den luttrade resignationen hos en man, som för länge sedan insett att det "perfekta" är en illusion i denna och i alla världar.

Budskapet är ett sådant som Voltaire's (denne förespråkade ju i verkligheten en upplyst despoti) i *Candide*: "Man måste odla sin trädgård", liksom i Johnson's *Prins Rasselas*, - Johnson som också var stockkonservativ - men i *Hovmannen* enbart mindre lakonsikt och fullständigt utan groteskeri och utan att slita i de bojer som fjättrar Castiglione.

"Sanningen har inget tonfall." skriver Ludvig Wittgenstein nånstans. Så är det i *Hovmannen*. Castiglione har faktiskt inte tillstymmelse till tonfall, och därmed inte någon distans. Allt berättas med rakhets, med distanslöshet. I motsats till hos Machiavelli finns det i *Hovmannen* ingen tendens att förringa någon aspekt av någonting som framställs i hela den vidlyftiga boken. Det finns ingen ironi i *Hovmannen*, icke ens någon till självberöm förklädd självi-

roni. Man kan här tänka på den - dåförtiden - illa sedda *La Divina Comedia* (1321) av rättshaveristen Dante Alighieri. Det är en helt annan bok, ett annat skrivsätt, men även den är i grunden resignation och skriven av en landsflyktig, en som förvisats från Florens. Det egenartade med den italienska renässansen är det, att vad som "pånyttföds" är insikten som de gamla stoikerna hade om intigheten och bländverket, - ja det är alltihop såsom en sorgsen Cicero som åter talar. *De oratore* var en förebildlig bok för Castiglione. Och man ropar i renässansens Italien i de högre ståndsskikten: intet nytt under solen. "Ack, vi är alla som barn!". Och apostroferar de antikens egyptier som hånade grekerna, för att dessa trodde att det bara funnits en syndafloed. Men hur kan då detta alls ropas, t.ex. av Castiglione, om han icke brukar distansering? Man kan på detta svara, att det är det, som han underlåter att berätta, som med full kraft utropar denna stora klagan över intigheten. Om Aristoteles och Platon är det inte frågan om här. jfr. bok IV. i LC. Det är icke det, som står i boken, som är budskapet, men det som inte står där.

Hovmannen är en klassiker, därför att den äger ett så enormt mått av frånvaro, - här finns ingen undergång, ingen impotens, inga barnlösa drottningar, ingen påve som väntar på att få

placera sin brorson på tronen - att man får leta länge i andra klassiker, för att finna de, som- på andra sätt - har uppmålat en värld med liknande *La struttura assente*-kvalitet. Vad som skiljer *Hovmannen* från andra klassiker med ett sådant mått av frånvaro, är ju det mått av närvaro av den hopplösa kärleken, i vilken man kan nå igenkänning.

Så är boken alltigenom tragisk, om man ser den estetiskt. Ser man den etiskt, så är den nihilistisk. Man kan härigenom tro, att en bok, som är nihilistisk inte skulle kunna vara till tröst för någon. Det tycks vara två motstridande egenskaper. Men om *Hovmannen* kan mycket väl sägas, att den mitt i nihilismen är en tröstande bok, i det att den hävdar, implicit, att det enda vi har är vår gemensamma dialog, vårt hopplösa klängande vid varann, i en värld blottad på vad som allmänt kallas "mening", av dem som blandat ihop existens med semantik. Den, som inte tycker om den slags tröst, och som ändå tror att människan på något outgrundligt sätt kan skapa sig en värld, där åtminstone NÅGOT är perfekt, solitt, tåligt och på vilket man kan grunda en tillförsikt, om än illusorisk, dessa människor har genom alla tider hatat, och kommer alltid att hata denna egendomliga bok. Det visste med all säkerhet Castiglione, men han hade modet och lusten att skriva den för

oss andra. Det var ett av hans livsverk. Det andra var diplomatin. Och han satte hela sin personlighet som avtryck i den. Det, som utmärker den inställning, som Baldassare Castiglione i allt detta visar, är avsaknaden av eller låt oss rent av säga: friheten från: dumhet, och viljan att hävda rätten till sin egen känsla för skönhet, rätt och förtvivlan.

I språkfrågan tvekade Castiglione, som i sitt diplomatiska värv förmodligen var en riktig gangster, om han verkligen ville stödja toskanskan. Varför inte, frågar han sig i *Hovmannen*, använda cortegianskan, hovmansspråket? Detta är sannerligen diplomati, och givetvis ett stort skämt.

Egon Friedell menar i sin egenartade tidsandliga *Kulturhistoria* att renässansen - som andlig epok - var tanketom, ofilosofisk och ren självbepegling. Nu har ju Castiglione inte ett övermått av explicit tanke, filosofi och distans, men vad han beskriver, det kan man istället inte riktigt med detsamma veta.

FINIS

© K.B. Genell 2020.

Litt.: B. Castiglione:

Il libro del Cortegiono, (1528), Lettere, (1769-71).

Om B.C., och om renässansen:

K. Kuylenstierna, Medicéerna, K. Chledowski, Renässansmänniskorna i Rom, Hovet i Ferrarra, , A. Ehnmark, (Slottet, Maktens hemligheter), Michael Nordberg, S. Freud, J. Bur-

chardt, R.R. Palmer- J. Colton , M. Salmi ,
 Ullstein, Weltgeschichte, Q. P. Burke, Chr.
 Hibbert, S. Brinton, Lothar Schmidt (med
 utdrag ur Lettere), E. Friedell, (Kulturhistoria
 I-III.), J. Lauts, H. Cornell, R. Sandberg, Å.
 Ortmark, (Makt och skuld), E. Hutton (om
 Aretino) M. White (om Leonardo), M,
 Phillips, S. Stolpe, M. Wundram, D. Jawitch,
 V. Vedel, G. Oreglia (om Dante , Dante, &
 Campanella, Th.Campanella, Héresía och
 Comedia dell'Arte,) ,T. Bergmark, S. Battag-
 lia, G. Vasari, (om sig själv o andra), m.fl.,
 m.fl. Se även V. Cians kommentar till *Il libro
 del Cortegiano*, samt C. Mantinati, *Notizie
 storico-bibliografiche intorno al conte Baldas-
 sare Castiglione* (Firenze, 1890); jfr. *Una burla
 crudele*, av B. C.,(i *Le piú belle novelle Itali-
 ane*,1927.). *Baldassare Castiglione: The Perfect
 Courtier, His Life and Letters, 1478-1529* by
 Julia Mary Ady (2 vols., 1908); *Man of Renais-
 sance* by Ralph Roede(1933); *Castiglione: the
 Ideal and the Real in Renaissance Culture*, ed-
 ited by Robert W. Hanning and David Rosand
 (1983); *The Lady Vanishes: Subjectivity and
 Representation in Castiglione and Ariosto* by
 Valeria Finucci (1992); *The Economy of Hu-
 man Relations: Castiglione's Libro Del Cor-
 tegiano* by Joseph D. Falvo (1992); *The For-
 tunes of the Courtier: The European Reception
 of Castiglione's Cortegiano* by Peter Burke

(1996); Elyot, Castiglione, and the Problem of Style by Teresa Kennedy (1997); Marsilio Ficino, Pietro Bembo, Baldassare Castiglione: Philosophical, Aesthetic, and Political Approaches in Renaissance Platonism by Christine Raffini (1998); The Absence of Grace: Sprezzatura and Suspicion in Two Renaissance Courtesy Books by Harry Berger, Jr. (2000); Donne, Castiglione and the Poetry of Courtliness by Peter Desa Wiggins (2001); 'Baldassare Castiglione (1478-1529)' by Julia Conaway Bondanella, in *Encyclopedia of Italian Literary Studies* 1, edited Gaetana Marrone (2007); 'Life guides, social negotiation and conduct books' in *Renaissance Poetry and Prose* by June Waudby (2010); *The Portrait of Baldassare Castiglione & the Madonna dell'Impannata Northwick: Two Studies on Raphael* by Jürg Meyer zur Capellen and Claudio Falcucci (2011).

Kaj B. Genell 2020.

© K.B. Genell 2020.